

Да выхаду новай кнігі Алега Трусава
"Кароткая гісторыя архітэктуры Беларусі"

Эпоха БССР (1921-1991 гг.)

(Працяг. Пачатак у
папярэдніх нумарах.)

У 1933-1937-м гадах архітэктары А. Воінаў і У. Варахсін пабудавалі ў Менску Палац піянераў і школьнікаў, прычым у СССР гэта быў адзін з першых будынкаў такога прызначэння. Фасады апрацаваны пад шэры граніт, мелі піястры. Галоўны ўваход выдзелены шасціканонным порцікам. Агульны вестыбюль аб'ядноўвае відовішчную і гурткова-клубную групы памяшканняў. Каля Палаца пасадзілі сад. Разбураны ў вайну будынак аднавілі ў змененым выглядзе (1947-1950 гг.), на базе відовішчнай групы ўзнік Рэспубліканскі тэатр юнага глядача. У 1962 г. прыбудавалі дадатковы корпус. У комплексе будынкаў шырока выкарыстаны элементы выяўленчага мастацтва.

У 1939 г. пачалі будаваць будынак ЦК КПБ (зараз адміністрацыя Прэзідэнта Беларусі). Шасціпавярховы аб'ём, пастаўлены на масіўны гранітны цокаль. Фасады па ўсім параметры апрацаваны прафіляванымі лапаткамі і маюць ўверсе магутны атык. Аб'ёмна-прасторавая кампазіцыя адпавядае планіровачнай структурай і канструкцыйнай аснове будынка. Падчас будаўніцтва ўпершыню ў БССР былі выкарыстаны зборныя жалезабетонавыя пліты для перакрыццяў. Таксама тут упершыню працавалі вежавыя краны. Але завяршыць будоўлю перашкодзіла вайна і будаўніцтва скончылі ў 1947 г. У 1976 г. з паўднёвага захаду прыбудавалі правае крыло.

З іншых значных даваенных помнікаў, архітэктура якіх захавалася, трэба адзначыць гасцініцу "Беларусь" (1934-1938 гг.), гідраметэаралагічную абсерваторыю (1934 г.), фабрыку-кухню (1934 г.) і Дом друку (1931 г.) у Менску, а таксама гасцініцу "Дняпроўская" (1938-1940 гг.) і кінатэатр "Чырвоная зорка" (1930-1931 гг.) у Магілёве.

Усе пасляваенныя будынкi ў БССР будуцца ў стылі "сталінскага ампіру", які канчаткова склаўся як савецкі архітэктурны стыль пасля 1945 г.

У архітэктурнай практыцы 1945-1950 гг. выкарыстоўваўся ўвесь комплекс прыёмаў еўрапейскай архітэктуры: ад антычнасці да неакласіцызму. Асноўным мастацкім сродкам была стылізацыя ранейшых формаў з мэтай перанесці іх у прастору новага "сацыялістычнага" горада. Найбольш папулярным было цытаванне класіцызму, дзе існаваў прыярытэт дзяржаўных інтарэсаў над прыватнымі. Шматэлементныя сюжэтныя рэльефы ствараліся на франтонах будынкаў. Элементамі іх з'яўляліся выявы сцягоў, глобуса і калосся, а таксама раслінныя

элементы: лісце аканта, лаўрова і дубовыя галінкі. З савецкай сімволікі варта адзначыць выявы пяціканцовай зоркі, якая часта знаходзіцца ў цэнтры лаўровага ці дубовага вянка, або як частка кампазіцыі з перакрываючых снапоў калосся. Таксама часта сустракаецца кампазіцыйнае спалучэнне сярпа і молата. Іх выявы ўжываліся ў складзе герба БССР, у картушы, або цалкам асобна на круглай плакетцы з гладкім фонам. Папулярнымі былі і рэльефныя адлюстраванні цыркуляў, лагарыфічных лінейек, мікраскопаў, молатаў як сімвалаў навукова-тэхнічнага прагрэсу.

У 1949 г. да Сусветнага кангрэсу міру мастак Пабла Пікаса стварыў знакамітую выяву голуба - "птушкі міру". Гэты сімвал адразу з'явіўся на фасадах некаторых менскіх дамоў.

Сярод раслінных сюжэтаў варта адзначыць матывы калосся, пшаніцы ці жыта (сімвала ўраджывасці), галін дубу і лаўру (сімвала ўрачыстасці), вянкi з дубу, лаўру, алівы альбо іншых раслін, рэльефныя выявы гірляндаў, а таксама - матыву рога дастатку.

Існавалі таксама кампазіцыі з матываў вяткі са слупкіх паясоў і чарчэжных прылад. З беларускага народнага арнаменту бралі найбольш характэрныя мастацкія элементы: ромбы, зоркі, прастанутнікі, лукаткі (зігзагі), спалучаныя ў розных камбінацыях. Адным з самых распаўсюджаных матываў архітэктурна-дэкаратыўнай пластыкі становіцца стылізаваныя ўзоры слупкіх паясоў (асабліва матыву турэцкага гваздзіка).

Характэрны прыклад мы бачым у дэкоры будынка па вуліцы Сярдлова, дом 24 у Менску. Кветкавы матыву размешчаны ў круглай разетцы, па баках ён дапаўняецца дэкаратыўнай драпіроўкай - імітацыяй самога пояса.

Прыярытэтнае месца ў гарадах адводзілася адміністрацыйным і грамадскім установам.

У Менску ў 1947 г. была завершана пабудова будынка сённяшняга КДБ з галоўным уваходам, які вылучаецца чатырохканонным карыфскім порцікам. Збоку да яго дапасавалі корпус МУС, аздоблены капітэлямі іянічнага ордэра - дарэчы, адзіны даваенны будынак, які ацалеў на былой Савецкай вуліцы. У 1948-1954 гг. пабудавалі дзяржаўны банк БССР з імітацыяй карыфскай аркады над уваходам.

Арыгінальнасцю архітэктурнага рашэння вылучаецца Галоўпаштаміт (1948-1953 гг. архітэктар У. Кароль). Яго парадны фасад аздоблены карыфскім ордэрам і высокім атыкам з круглымі вокнамі. Аператыўныя залы разлічаны ў прыбудаванай з тыльнага бо-

ку ратондзе з купалам (дыяметр 30 м).

У траўні 1962 г. будынак галоўнага паштаміта ўпрыгожылі незвычайным па тых часах гадзіннікам. Ён паказваў не толькі менскі, але і час у 50 гарадах планеты. Гадзіннік быў з боем і музыкай. Біў ён кожныя 15 хвілін, а мелодыю "Радзіма мая дарагая" выконваў раз за гадзіну. Гадзіннік замоўк у пачатку 1970-х, калі выйшаў указ забараніць у гарадах лішнія гукі. Да летніх алімпійскіх гульняў 1980 г. гадзіннік абнавілі, замянілі цыферблат, зрабілі надпісы гарадоў на беларускай мове, а іх колькасць зменшылася да 35.

Варта таксама адзначыць будынак аблвыканкама ў Полацку (1949-1954 гг.) з двухраднай кампазіцыяй перад уваходам і будынак абкама КПБ у Маладзечне (1953-1957 гг.), цэнтральны рызаліт якога аздобіў васьміканонны порцік. У 1947 г. скончана будаўніцтва Слуцкага дома культуры з залай для глядачоў на 300 месцаў. Гэта двухпавярховы мураваны будынак з галоўным фасадам, які вырашаны ў выглядзе неглыбокай галерэі з каланатай, што падтрымлівае аб'ём другога паверха. Цэнтральны ўваход выдзелены аркай.

Пасля вайны значная ўвага была звернута на развіццё тэатраў і музеяў. З Гародні ў Менск быў пераведзены Рускі драматычны тэатр, якому аддалі будынак былой харальнай синагогі, дзе потым быў яўрэйскі тэатр. Да былога культурнага будынка ў 1952 г. прыбудавалі парадны фасад з калонамі ў неакласічным стылі. У 1956 г. у Гомелі пабудавалі Драматычны тэатр, а ў Віцебску (1958 г.) новы корпус тэатра імя Я. Коласа.

Новыя дамы культуры з'явіліся ў Віцебску і Гародні. У 1954 г. у Менску паводле праекта, запазычанага з Петравадска, пабудавалі Палац культуры Белсаўпрофа.

Галоўны фасад арыентаваны на Кастрычніцкую плошчу. Прамавугольны ў плане будынак мае строга сіметрычны аб'ём, абрамлены па перыметры калонамі і паўкалонамi карыфскага ордэра. Галоўны фасад вырашаны ў выглядзе дзесяціканоннага порціка, увенчанага франтонам са скульптурнымі групамі. Знутры порцік упрыгожаны кесонным скляпеннем з яркай расфарбоўкай. Аналагічна вырашаны і тыльны фасад. Над складаным карнізам бакавых фасадаў па тры франтоны, упрыгожаныя пінаклямі.

Разнастайныя дэкаратыўныя элементы класічнай спадчыны выкарыстаны ў інтэр'ерах: залы для глядачоў на 780 месцаў, фая, холах, танцавальных і лекцыйных залах, у памяшканнях для работы гуртоў. Будынак здалёк нагадвае антычны храм.

У 1957 г. будзеца бу-

дынак Мастацкага музея (архітэктар М. Бакланаў) з каланатай і тэматычнымі скульптурамі, у нішах на галоўным фасадзе і вялікім замкнёным купалам над будынкам.

Цікавы лёс пасляваеннага дома Я. Коласа, які зараз з'яўляецца яго мемарыяльным музеем. На тэрыторыі Акадэмічнага квартала Менска, сумежны з праспектам Незалежнасці, вуліцамі Акадэмічнай і Сурганава) Якуб Колас пасяліўся пасля вяртання з эвакуацыі ў траўні 1945 г. У спальным горадзе цяжка было знайсці добрае жыллё, таму домік, прывезены з прыгараднай вёскі ў час вайны для патрэбаў нямецкага шпітала і пастаўлены ў двары Акадэміі навук, стаў на той час адзіным магчымым рашэннем жыллёвага пытання пісьменніка. Гэта быў драўляны домік памерам прыкладна 5х9 м, ён меў тры невялікія пакойчыкі і зусім маленькую кухню - 2х2 м. Вадазабеспячэння ў доме не было.

Паступова пачалі абжывацца на новым месцы. У канцы 1944 г. вакол сядзібы зрабілі агароджу - час быў неспакойны. На працягу 1945-1946 гг. пабудавалі пуню, гараж, склеп і лазню.

Улетку 1946 г. дом песняра наведваў першы сакратар ЦК КПБ і старшыня СМ БССР Панцеляймон Панамарэнка. Ён быў шчыра здзіўлены больш чым сціплым побытам сям'і пісьменніка і, палічыўшы дом няўтульным і непрыгодным для жыцця і працы народнага пісьменніка, прапанаваў Коласу пабудоваць вялікі, прасторны катэдж. Колас падзякаваў яму за клопат, але адмовіўся ад прапановы. Каля двух мільёнаў жыхароў рэспублікі жылі тады ў зямлянках, і народны пісьменнік лічыў немагчымым для сябе ў той час жыць у раскошы.

Замест пабудовы новага будынка сям'я вырашыла абысціся частковай рэканструкцыяй старога. І ўжо ў 1947 г. была зроблена двухпавярховая цагляная прыбудова, фактычна яшчэ адзін невялікі дом, дзе размясцілі кухню, туалетны пакой, маленькі пакойчык для хатняй работніцы на першым паверсе, а таксама кабінет і спальню пісьменніка на другім. У такіх умовах Колас з сям'ёй (сам, два сыны, няве-

стка) жыў на працягу пяці гадоў да 1952 г. І толькі ўлетку 1952 г. да 70-гадовага юбілею паэта, быў пабудаваны вялікі прасторны дом на падмурку старога (аўтар праекта - архітэктар Георгій Заборскі).

У катэджы на першым паверсе размясцілі спальныя пакой сыноў Коласа, гасцёўня, сталовая, веранда і кухня, а на другім - кабінеты сыноў Данілы і Міхася Міцкевічаў, кабінет і спальня Коласа, вялікая гасцёўня - усяго 319 метраў квадратных жылой плошчы. У такім прыгожым і вялікім асабняку, адпаведным яго статусу, Колас пражыў амаль чатыры гады - з верасня 1952 па 13 жніўня 1956 г., калі паэт памёр у сваім доме, у кабінце за рабочым сталом.

Побач з цяперашнім музейным комплексам размясціўся дом, у якім сёння жывуць нашчадкі вялікага пісьменніка. Дом знакамітага пісьменніка абступае мемарыяльны сад.

Значныя змены адбыліся ў гістарычнай частцы Менска, што складалася ў XIX ст. на берагах р. Свіслач. Тут у 1805 г. губернатар Менска З. Карнеў заснаваў першы гарадскі парк, які спачатку ў яго гонар назвалі губернатарскім садом.

Парк з'яўляўся першым грамадскім месцам адпачынку ў Беларусі. Гэта быў вялікі парк з кветнікамі, алеямі і штучнымі каналамі. Яго плошча складала каля 18 га. Уздоўж яго маляўнічых алей стаялі лаўкі, на якіх можна было спакойна прысеці адпачыць у цені дрэў. А на адным з паркавых слупоў было высечана на латыні: "Post laborem requies" ("Пасля работы - адпачынак").

Пасля вайны парк аднавілі па праекце І. Рудэнка. З 1952 г. функцыянаваў як парк культуры і адпачынку, у 1960 г., калі тут з'явіліся дзіцячыя атракцыёны, ператвораны ў дзіцячы парк.

Сёння мала хто памятае, што да вайны алей, уздоўж якой размяшчаны планетарый, кола агляду і адміністрацыя парку, была звычайнай гарадской вуліцай. У гады Другой сусветнай вайны яе забудова была разбурана, так што ў пасляваенных архітэктараў з'явілася тэрыторыя саду амаль удвая. Дарэчы, на месцы дырэкцыйнага парку ў 1927-1941 гг. стаяў дом Якуба Коласа. А на процілеглым беразе Свіслачы, на Садовай вуліцы, жыў Янка Купала (на месцы яго хаты цяпер знаходзіцца музей паэта) - так што класікі беларускай літаратуры

часцяком зазіралі адзін да аднаго ў гасці.

Асобна варта згадаць парадны ўваход у Цэнтральны дзіцячы парк імя М. Горкага, які з'яўляецца гістарычна-культурнай каштоўнасцю Рэспублікі Беларусь. Праект галоўнага ўваходу распрацаваны ў 1952 г. інстытутам Белдзяржпраект (архітэктар Г. Заборскі).

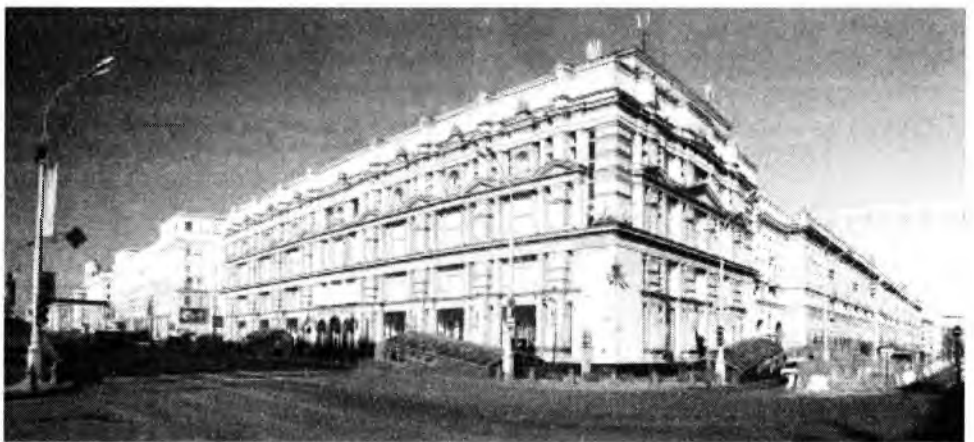
У 1965 г. парк стаў бліжэй да зорак - тут адкрыўся планетарый. Пры ім маецца абсерваторыя, у якой устаноўлены тэлескоп-рэфрактар для вывядзення астранамічных назіранняў. За два крокі ад планетарыя зімой размясцілася гарадская рэзідэнцыя Дзёда Мароза, які прыбываў сюды пад Новы год са свайго доміка ў Белаежскай пушчы. У ноч з 31 снежня на 1 студзеня Дзед са сваёй унучкай Снягуркай прымалі гасцей на самым высокім узроўні - яны каталі іх на 56-метровым кола агляду, устаноўленым на самым высокім паркавым ўзгорку ўвесну 2003 г. замест старога "чортавага кола" дыяметрам 27 м.

Сёння гэта Цэнтральны дзіцячы парк імя М. Горкага. Ён размяшчаецца паміж вуліцамі Янкі Купалы, Фрунзэ, Першамайскай і праспектам Незалежнасці і на сённяшні дзень займае плошчу ў 28 га і з'яўляецца помнікам гісторыі, архітэктуры і садова-паркавага мастацтва.

Побач з паркам у 1959 г. пабудаваны Менскі цырк - адзін з апошніх ў Беларусі помнікаў эпохі неакласіцызму. Яго асноўны аб'ём ўяўляе сабою вялікую ратонду са сферычным купалам і арыгінальнай каланатай карыфскага ордэра з параднага боку.

Адным з самых прыгожых і адносна маладых паркаў Менска з'яўляецца парк імя Янкі Купалы. Парк знаходзіцца ў самым цэнтры горада ў раёне вуліцы Я. Купалы, Куйбышава, праспекта Незалежнасці, р. Свіслач. Цэнтральны ўваход у парк размешчаны насупраць Беларускага дзяржаўнага цырка.

Парк носіць імя слаўтага беларускага паэта Янкі Купалы, аднак першапачаткова быў заснаваны ў гонар 30-годдзя ўтварэння БССР і толькі ў 1962 г. быў перайменаваны. Раней на месцы парка размяшчалася жылая адна- і двухпавярховая забудова, у тым ліку дом Я. Купалы. Гэтая мясцовасць часта падтаплялася вясновай паводкай. Увесь гэты квартал падчас вайны быў спалены і ўжо не аднавіўся.

Менскі ГУМ

Парк быў закладзены па праекце архітэктара І. Рудзенка. Асноўная праца была зробленая ў 1950 г., у прыватнасці, высаджана больш за 4 тысячы дрэў і вялікая колькасць кустоўя, вызначаны алеі. Цікава, што дубы ўпершыню ў Беларусі паспрабавалі высадзіць ва ўзросце 25 гадоў.

Эксперымент прайшоў удала - волаты выдатна прыжыліся і дагэтуль добра растуць. Прасторная цэнтральная алея парка заканчвалася прыгожым спускам да р. Свіслач.

На сённяшні дзень шырыня р. Свіслач у гэтым месцы большая за 120 м, між іншым, раней яна была меншая за дваццаць. Берагі яе апранутыя ў камень і бетон. Ад праспекта Незалежнасці праходзіць дыяганальная алея, у гэтым жа месцы знаходзіцца галоўны ўваход у парк. На скрыжаванні пабудаваны фантан са скульптурнай кампазіцыяй "Купалле" па матывах старажытнага народнага свята, які адлюстроўвае дзяўчын з вянкамі (адгэтуль і народная назва фантана - "Вянок"). Дзве дзявоцкія фігуры - знак кахання, маладосці і чысціні. За дадзеную працу скульптары былі адзначаныя Дзяржаўнай прэміяй БССР.

У 1959 г. быў пабудаваны музей імя Янкі Купалы. Кампактны двухпавярховы будынак пастаўлены на месцы асабняка, у якім 1927-1941 гг. жыў беларускі народны паэт.

Цікавы лёс і галоўнай крамы Менска - ГУМа. Першая дзяржаўная ўніверсальная крама - ГУМ - з'явілася ў Менску 28 траўня 1934 г. Яна стаяла на рагу вуліц Савецкай (праспект Незалежнасці) і Камсамольскай.

Аднак у вайну будынак быў моцна пашкоджаны, і таму рэшткі даваеннага ўнівермага знеслі.

Улетку 1944 г., адразу пасля вызвалення горада ад акупантаў, ГУМ пачаў адраджацца ў выглядзе дашчаных ларкоў і намётаў, раскіданых па ўсім Менску. У іх прадаваліся "чаравікі скураныя на драўлянай падэшве, чувякі парусінавыя на гумовай падэшве, лямпы газоўкі з адыходаў бляхі, труба самаварная, таз бляшаны на 10 заклёпваннях...".

Дазвол на будаўніцтва новага будынка ГУМа быў падпісаны 26 ліпеня 1945 г. у Крамлі намеснікам старшыні Саўнаркама СССР Анастасам Мікаеянам. Вядучым аўтарам праекта будынка стаў архітэктар Раман Гегарт. Пачыналі будаваць будынак ГУМа палонныя немцы. Яны ўдзельнічалі ў будаўніцтве падмурка і пачыналі мury сцен. Але да канца 1948 г. нямецкіх васннапалонных у горадзе ўжо не было - іх вярнулі на радзіму, і будоўлю працягвалі толькі савецкія будаўнікі. Дарэчы, працаўнікі ГУМа таксама адпрацавалі на будоўлі нявала дзён.

5 лістапада 1951 г. краму адкрылі, але ў гэты дзень яго наведалі толькі кіраўнікі рэспублікі, прадстаўнікі грамадскасці і прэсы. Для звычайных грамадзян ГУМ расчыніў дзверы 6 лістапада.

Напярэдадні адкрыцця

чарга з пакупнікоў працягнулася на 2 кварталы, да Нямігі. Раніцай натоўпы менчукоў перакрылі праспект Сталіна (зараз - праспект Незалежнасці). Конная міліцыя рэгулявала кіламятровую чаргу ахвотнікаў патрапіць у краму.

Гэта было сапраўднае свята горада. У краме панавала святочная атмасфера, ля ўваходу стаяў швейцар, ззялі люстэркі... Інтэр'ер будынка дзівіў вока абывацеля. Гандлёвае абсталяванне было выканана з каштоўных парод дрэва, столі ўпрыгожвалі шыкоўныя люстры з лямпамі дзённага святла, на вокнах віселі шаўковыя "міністэрскія" гардзіны, падлогі былі паркетнымі. Усюды паліраваны дуб, бронза, шоўк... На паверхах знаходзіліся аўтаматы, якія за сімвалічную плату выдавалі порцыю адэкалону, апырскваючы ім пакупніка. У той дзень упершыню на прылаўках з'явіліся імпортныя тавары з Чэхаславакіі, Польшчы, ГДР і Францыі. Нідзе не было такога багацця тавараў, як ва ўнівермагу.

Ажыятажным попытам карысталіся першыя халадзільнікі, тэлевізары, пральныя машыны, тканіны, і асабліва жаночыя капронавыя панчохі. Пакупнікоў абслугоўвалі 460 працаўнікоў, прычым 30 з іх прайшлі стажыроўку ў знакамітым Ленінградскім ДOME гандлю.

У 1969 г. ГУМ увайшоў у лік першых крам СССР, якія ўкаранілі метады самаабслугоўвання. У 1976 г. тут арганізавалі гандаль па спажывецкіх комплексах: "Тавары для жанчын", "Тавары для мужчын" і г.д.

У 80-х гадах мінулага стагоддзя адбылася рэстаўрацыя будынка ГУМа, і яму было вернута першапачатковае аздабленне фасадаў і інтэр'ераў.

У аснове чатырохпавярховага Г-падобнага ў плане будынка ГУМа знаходзіцца жалеза-бетонавы каркас. Фасады маюць складаны дэкор: франтончыкі, ліштвы, геральдычныя паяскі, прафіляваныя цягі і маёлікавыя дэталі. У інтэр'ерах выкарыстаны арыгінальныя жырандолі, ляпныя дэталі і вітражы.

Пасля вайны ў БССР актыўна будуецца і спартовыя комплексы. Стадыён "Дынама" ў Менску быў пабудаваны яшчэ перад вайной і ў гады вайны моцна пацярпеў. У 1947-1954 гг. была зробленая яго рэканструкцыя. Яго трыбуны звонку атрымалі выгляд двух'яруснай аркады з ляпнымі ўстаўкамі на спартовыя тэмы, а трыўфальная арка аздобіла парадны ўваход на стадыён.

Таксама пад спартовыя збудаванні пачалі прыстасоўваць былыя храмы. У 1956 г. у Менску перапрабілі пад спартыўны комплекс "Спартак" былы езуіцкі касцёл. Была знесена вежа з гадзіннікам, што стаяла перад касцёлам, дзве вежы-званіцы самога касцёла і цалкам перабудаваны галоўны фасад храма. У 1992 г. храм быў вернуты вернікам і набыў паступова былое аблічча.

(Заканчэнне ў наступным нумары.)